

meer dan pakketten leerstellige inhouden". In zijn afsluitende bedenkingen stelt A.W. Musschenga: "Dialoog is een keuze voor een bepaalde manier van omgang met scheidslijnen tussen mensen en groepen". Het impliceert meteen het afwijzen van de confrontatie. In een tijd dat de maatschappelijke polarisering als een plaag om zich heen grijpt, is dit een hartverwarmend pleidooi. Het is dan ook hartverwarmend dat *de inter-religieuze dialoog* zoveel aandacht krijgt. Niettemin vragen wij ons af of ook *de intra-religieuze dialoog* geen hoogdringende taak wordt. We moeten immers niet doen of onze neus bloedt: scheidslijnen lopen heden ten dage ook doorheen eenzelfde geloofsgemeenschap. En hoe gaan de 'gelijk-gelovigen' met die scheidslijnen om? Kunnen we ons verheugen in een ondubbelzinnige keuze voor dialoog of verglijden we naar de confrontatie en de polarisering? Met andere woorden: trachten wij ten allen prijze de mensen binnen eenzelfde geloofsgemeenschap samen te brengen, of slaan we elkaar met de feitelijke waarheid van geloofsinhouden om de oren?

Maar dit terzijde. Voorliggende bundel heeft grote verdiensten en is uitermate relevant. De auteurs zetten ons aan het denken, niet alleen over de wijze waarop wij met anders-gelovigen en anders-denkenenden omgaan. Dit is een moedige, levenswaardige onderneming. Gemakkelijke lectuur kunnen wij de lezer niet beloven. Maar wie naar dit boek grijpt, verwacht dit ook niet.

Hugo VAN DE VOORDE

* * *

'RECHTS'

L. Hagendoorn & J. Janssen, *Rechtsomkeer. Rechtsextreme opvattingen bij leerlingen van middelbare scholen*, Baarn, Ambo & Schoten, Westland, 1983, 220 blzn.

Er zijn nogal wat aanwijzingen dat de politieke opvattingen van jongeren de jongste tijd naar rechts verglijden. In dit boek worden omvang en betekenis van dit verschijnsel nagegaan. Hiervoor zijn de gegevens gebruikt van een onderzoek bij vierduizendachthonderd leerlingen uit de hoogste klassen van vijftien middelbare scholen. De auteurs geven eerst een overzicht van de ontwikkelingen in de partijvoorkeur van jongeren, zoals die blijken uit verkiezingsgegevens van de jongste twintig jaar. Na een bespreking van de theorieën betreffende conservatisme, autoritarisme, ethnocentrisme, racisme en rechtsextremisme, wordt een overzicht gegeven hoe deze opvattingen zich bij de scholieren concretiseren. Vervolgens wordt ingegaan op de kenmerkende opvattingen van rechtse en rechtsextreme scholieren, in welke mate deze opvattingen in al hun schakeringen voorkomen en hoe deze zijn geordend. De laatste hoofdstukken zijn gewijd aan de achtergronden van rechtse en rechtsextreme opvattingen onder scholieren. Uitvoerig wordt daarbij ingegaan op de invloeden van de ouders en de verschillen tussen jongens en meisjes. Het grote onderscheid tussen jongens en meisjes in rechtsextreme opvattingen is een van de opmerkelijkste resultaten van het onderzoek. Zo blijkt dat naarmate we in het politieke spectrum van rechtse tot extreem-rechtse opvattingen meer tot de kern komen steeds meer leerlingen

— én steeds meer jongens — met etnocentrische en anti-emancipatorische opvattingen huldigen. De verhouding tussen meisjes en jongens loopt naar de rechts-extreme kant op tot één meisje per zeven jongens. Een en ander is onlosmakelijk verbonden met de crisis, maar de auteurs onderstrepen sterk dat het daar zeker niet toe te herleiden is. De rechtsradicale ideeën bij de onderzochte scholieren lijken een reactie te zijn op een *complex* van factoren. Vastgesteld wordt dat er een meer algemene terughoudendheid optreedt ten opzichte van ingrijpende maatschappelijke veranderingen, een grotere politieke voorzichtigheid, ja zelfs een onverwachte terugkeer van traditionalistische en neoconservatieve politieke stromingen.

Het besluit van de auteurs: "Onze cultuur bevindt zich op een breukvlak waarin zich op langere termijn globaal slechts twee alternatieven aftekenen: een fundamentele herwaardering en herverdeling van de maatschappelijke arbeid of een gewelddadig herstel van een extreem gesegmenteerde, traditionele samenleving". Vraag blijft uiteraard in hoeverre deze conclusies uit het in Nederland uitgevoerde onderzoek ook voor Vlaanderen gelden. Allicht voer voor sociologische onderzoeksteams aan onze universiteiten.

Hugo VAN DE VOORDE

* * *

BERNARD DELFGAAUW

R. Bakker, H.G. Hubbeling (red.), *De filosofie van Bernard Delfgaauw*, Bussum, Het Wereldvenster, 1982, 206 p.

Het is wellicht niet nodig de Nederlandse filosoof Bernard Delfgaauw hier uitgebreid voor te stellen. Heel wat van zijn boeken en artikels hebben immers ook in Vlaanderen een geïnteresseerd lezerspubliek gevonden. Dit succes lijkt mij niet toevallig. Deze auteur wist uitstekend de 'polsslak' van zijn tijd te voelen waarbij hij zich ontpopte als een actief en klaar ziende medespeler. Alleen daarom al kon met belangstelling uitgekeken worden naar dit boek dat door enkele van zijn medewerkers van de Centrale Interfaculteit Groningen aan Delfgaauw werd aangeboden ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag en zijn afscheid van de universiteit. Men kan het dus een soort *liber amicorum* noemen, maar dan (gelukkig) toch wel één dat op een — voor ons taalgebied althans — originele manier is samengesteld. Vier auteurs hebben elk een monografie geschreven over belangrijke facetten van Delfgaauws werk waarop deze laatste dan telkens kon reageren. Zo komen achtereenvolgens aan bod De geschiedenis in de filosofie van Delfgaauw (Reinout Bakker), Delfgaauws metafysica en wijsbegeerte van de godsdienst (Huib Hubbeling), Tussen geschiedenis en systematiek (Arjo Vanderjagt) en Filosofie als rethorica van de vrijheid (Henk van Luijk). Het corpus van het boek wordt op die manier gevormd door een uitgewerkte discussie tussen de wijsgeer en zijn critici. Volledig in de lijn van Delfgaauws denken, waarin steeds de nauwe samenhang werd beklemtoond tussen leven en werk, worden deze dicussies voorafgegaan door een autobiografische bijdrage van de Groningse filosoof. In een soms toch wat té finalistisch gekleurde tekst (vooral die over